

Leo Balai: Het slavenschip Leusden. Slavenscheperen en de West-Indische Compagnie 1720-1738. Walburg Pers. Zutphen 2011

Sandew Hira
27 oktober 2012

Wat is nieuw?

Studies over slavernij en kolonialisme in Suriname zitten altijd in het spanningsveld van de twee stromingen in de geschiedschrijving: het wetenschappelijk kolonialisme en Decolonizing the Mind. Een analyse van de twee stromingen is te downloaden via deze link:

http://www.iisr.nl/download/HiraSandew_TweeStromingen.pdf.

Waar past de studie van Balai in dit spanningsveld?

Balai's thema is het slavenschip Leusden. Op 1 januari 1738 verging voor de monding van de Marowijnerivier in Suriname het slavenschip Leusden van de West-Indische Compagnie (WIC). Van de 716 in Afrika ingeschepte gevangenen overleefden er slechts 16 de ramp. Van de 368 pagina's is maar een paar pagina's aan de ramp gewijd. De studie gaat niet zozeer over de ramp, als wel over het transport van de tot slaaf gemaakten.

De feiten die Balai bij elkaar brengt zijn niet nieuw. Er zijn meerdere studies verschenen over het transport van de tot slaaf gemaakten. Balai's studie past in de traditie van het wetenschappelijk kolonialisme.

Een andere studie over slavenscheperen is van E.R. Taylor (*If We Must Die. Shipboard Insurrections in the Era of the Atlantic Slave Trade. Louisiana State University Press. Baton Rouge, 2006*). Hij schetst een radikaal ander beeld dan Balai.

Wetenschappelijk kolonialisme: hutspot van tegenstrijdigheden zonder theoretisch kader

Geheel in de traditie van het wetenschappelijk kolonialisme heeft Balai geen theoretisch kader waarin hij zijn data goed kan plaatsen zoals Taylor die wel heeft (zie verder). Het gevolg is dat hij een hutspot maakt van allerlei tegenstrijdige beweringen door op de ene

pagina iets te beweren dat weer wordt tegengesproken door teksten op een andere pagina zonder dat hij dat doorheeft.

Balai poneert de stelling dat de mensenhandel in Afrika een aangelegenheid was van Afrikanen en dat de Europeanen daar weinig invloed op hadden.

Zo schrijft hij: *"Het lot van mensen die gevangen genomen werden in Afrika met het doel ze voor verkoop naar Amerika te verschepen, kan in drie fasen worden onderscheiden. Allereerst was er de gevangenneming in Afrika, dan het vervoer per schip naar Amerika en uiteindelijk het leven in slavernij in Amerika... In de eerste fase gaat het om de manier waarop de mensen in handen kwamen van de Afrikaanse slavenhandelaren, die hen vervolgens aan de Europeanen verkochten. Deze fase vond plaats in verschillende gebieden en plaatsen in West Afrika waar mensen door oorlogen of anderszins ten prooi vielen aan mensenhandelaren. De Europese slavenhandelaren speelden hierbij geen enkele rol. Het aanleveren van Afrikanen voor vervoer naar de gebieden in Amerika was een Afrikaanse aangelegenheid, waar de Europeanen geen zeggenschap over hadden."* (p. 17)

Hij citeert met instemming in noot 3 John Thornton: *Africa and the Africans in the making of the Atlantic World, 1400-1800. Cambridge 1998, p. 74: "The slave trade should not be seen as an 'impact' brought in from the outside and functioning as some sort of autonomous factor in African history. Instead, it grew out of and was rationalized by the African societies who participated in it and had complete control over it until the slaves were loaded onto European ships for transfer to Atlantic societies."*

En even verderop: *"De WIC ging niet zelf op slavenjacht., maar kocht gevangen genomen mensen in bij de slavenhandelaren. Zonder hun medewerking zou de trans-Atlantische*

slavenhandel waarschijnlijk op een veel kleinere schaal hebben plaatsgevonden, maar de handel in mensen was een belangrijke bedrijfstak waarin Afrikanen zelf actief hebben geparticipeerd." (p.24)

Deze beweringen zijn in tegenspraak met wat hij elders schrijft: "*Daarbij dient bedacht te worden dat Afrikanen zich niet als één volk zagen. Zij verschilden in tal van opzichten zoals: taal, cultuur en rituelen. Van deze verschillen werd door Europese handelaren ook gebruik gemaakt om volkeren tegen elkaar op te zetten om oorlog te voeren. De overwinnaar van deze oorlogen verkochten de overwonnenen aan de Europese slavenhandelaren.*" (p. 19)

Dus toch een directe invloed in Afrika zelf. Wat was de rol van forten die door Europeanen aan de kust van Afrika werden opgezet? Wie financierde de aankoop van mensen? Wie verstrekke de wapens?

In noot 15 geeft hij antwoorden die haaks staat op zijn eerdere beweringen: "*Volgens sommige onderzoekers leidden de introductie en verkoop van vuurwapens aan Afrikaanse machthebbers tot een situatie waarbij, om wapens te kunnen kopen, steeds meer mensen gevangen moesten worden genomen. Er ontstond een zogenaamde 'gun-slave-cycle': de Afrikaanse machthebbers gebruikten de wapens om steeds meer vijanden gevangen te nemen, die zij vervolgens aan de Europeanen verkochten, om daarna weer meer wapens te kopen enzovoorts*". (p. 19)

De belangrijkste invloed van Europeanen op de slavenhandel noemt hij zelf: "*In 1640 schreef Augustus van Quelen een uitgebreid verslag over de situatie in Pernambuco [SH: Brazilië] aan de Heren Negentien. Hij ging daarbij ook in op het belang van de slavenhandel voor de WIC en Brazilië. Zijn advies was om zoveel mogelijk slaven naar Brazilië te halen, want de enorme rijkdommen van dat land zouden alleen met behulp van slaven geëxploiteerd kunnen worden.*" (p. 34).

In noot 72 geeft hij een citaat uit het verslag: "*Den handel der Swarten van Angola, Guinae, &c is als het zaet 't welck de Compagnie moet in d'aerde smijten om uit Fernanbuc een ongelooffwijckke inkomste te trecken; omdat de rijkdommen des landts niet en konnen verkregen nochte gepluckt worden als door haren arbeyt. Daar en is aen te twijffelen hoe datter aldaer meer sullen wesen hoe het landt beter sal gebout worden en de Compagnie soo veel grooter winste trecken; die dese twee laetste Jaren wel tweemael soo veel soude*

gheweest hebben indien daer meerder getal van Swarten geweest hadden." (p. 34)

Hij concludeert: "*Wilde WIC Brazilië ooit kunnen exploiteren, dan moest zij ook toegang krijgen tot de belangrijkste slavenmarkten in West-Afrika. Hierom werd de verovering van de bezittingen van de Portugezen in West-Afrika van het grootste belang beschouwd. Dat zou zolang Brazilië nog niet helemaal op de Portugezen veroverd was bovendien de verdere aanvoer van slaven uit dit gebied naar Portugezen plantages verhinderen.*" In 1637 werd fort Elmina op de Goudkust veroverd door de Nederlanders op de Portugezen.

Dit staat volledig in tegenspraak tot de eerdere bewering dat de handel in Afrika een aangelegenheid was van Afrikanen en geen aansturing kende vanuit de belangen van Europeanen.

Balai verkondigt de dominante opvatting van het wetenschappelijk kolonialisme: de misdaad is de schuld van het slachtoffer. De slavenhandel in Afrika niet werd aangestuurd vanuit Europa, maar geïnitieerd werd door Afrikanen. In het verlengde hiervan is de bewering van Balai: "*De slavenhandel was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van Afrikanen.*" (p. 105)

Het net alsof Nederlanders over de Holocaust en de Duitse bezetting zouden schrijven: "*Nederland had niet bezet kunnen worden zonder de medewerking van Nederlanders en de Holocaust van Nederlandse Joden was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van Nederlanders.*"

Tijdens de Duitse bezetting bleven de ambtenaren doorwerken, bleven de burgemeesters op hun post en werkten Nederlandse treinen mee aan het transport van Joden naar de gaskamers.

Hoe komt het dat deze verhaallijn in de geschiedschrijving van Nederland als volstrekt belachelijk wordt beschouwd? Omdat men daar het onderscheid weet te maken tussen collaborateurs en slachtoffers. Dat onderscheid maakt Balai niet voor de transatlantische slavenhandel, geheel in de traditie van het wetenschappelijk kolonialisme. Het slachtoffer is zelf schuldig aan de misdaad, omdat er geen verschil is tussen slachtoffer en collaborateur.

De betrouwbaarheid van de bronnen

Balai maakt gebruik van een geliefde techniek bij het wetenschappelijk kolonialisme: breng de bronnen van de aanklagers van de misdaad

in diskrediet en zwijg over de betrouwbaarheid van de bronnen van de misdadigers.

Hij schrijft: "*De verslagen die abolitionisten publiceerden, benadrukten de wreedheid en onmenselijkheid die er heersten. De mate van overdrijving die daarbij werd toegepast is niet vast te stellen. Deze verslagen, vaak van voormalige, tot inkeer gekomen, Engelse slavenhandelaren, kunnen natuurlijk niet bij voorbaat als onwaar terzijde worden geschoven maar vergen wel een kritische beschouwing.*" (p. 85)

Het hele boek van Balai is gebaseerd op bronnen van de daders, maar daar staat niet steeds de waarschuwing bij: "*Ze kunnen niet bijvoorbaat als waar worden beschouwd en vergen een kritische beschouwing.*"

Zo meldt hij de observaties van de scheeparts Galladat over het dansen van de slaven tijdens het luchten op het dek om hen in conditie te houden. Op Engelse schepen werden ze verplicht om te dansen. Volgens Galladat was dat op Nederlandse schepen niet het geval. En Balai concludeert: "*Volgens de verslagen van de Engelse abolitionisten werden de gevangenen onder grote dwang en met geweld gedwongen te dansen, terwijl hier de indruk ontstaat van een humane aanpak door de Nederlanders.*" (p. 120)

Hoe verzint hij het! Een "humane aanpak" van de Nederlanders, Misdadigers die mensen hebben laten kidnappen en onder dwang vervoeren om tot slaaf te worden gemaakt in de koloniën een label verschaffen van "humaan". Je moet als zwarte man behoorlijk gekoloniseerd zijn in je geest om dat te kunnen doen.

Emotionele verbondenheid met de blanke daders

Je zou verwachten dat Balai als zwarte man uitgebreid zou ingaan op de beschrijvingen van daden waaruit zou blijken hoe de zwarte mens die tot slaaf gemaakt werd, zich voelde. Hij beschrijft wel de gevoelens van blanke matrozen bij het vertrek van de slavenscheepen uit Liverpool. Die ging gepaard "*met grote emoties onder hen die achterbleven. In kerken werden soms gebedsdiensten gehouden waarbij de namen werden genoemd van iedereen die zou vertrekken en werd er gebeden voor een veilige terugkeer. Iedereen die bij vertrek van het schip aan de kade stond wist dat het misschien een afscheid was voor zowel de kapitein als de bemanning.*" (p. 65)

Hoe zat het met de emoties van de zwarte mensen bij vertrek. Balai meent dat hij daar niets over kan zeggen omdat "*verslagen van de gevangenen zelf ontbreken. Het zal daarom nooit bekend worden hoe deze mensen de ontberingen hebben ervaren en hoe zij zich staande hebben kunnen houden.*" (p. 76). Dit is een andere onzinnige stelling van het wetenschappelijk kolonialisme: als de slachtoffers zelf niets hebben geschreven over hun gevoelens, dan kunnen we niet weten wat ze gevoeld hebben.

Neem nu een beschrijving van een voorval in Fort Elmina dat vermeld wordt in het boek van Hillary Beckles en Verene Shepherd: *Saving souls. The struggle to end the transatlantic trade in Africans. Ian Randle Publishers. Kongston/Miami, 2007.*

In 1767 kochten mensenhandelaren van de Westindische Compagnie een groep Ashanti slaven in Fort Elmina. Voordat ze aan boord gingen, deden een aantal Afrikanen iets vreselijks. Ze hadden in de kerker waar ze gevangen zaten messen gevonden. Zes van hen hielden elkaars handen vast. Ieder van hen sneed zijn eigen keel door. Een man sneed de keel van zijn vrouw door en daarna die van hem. De Nederlandse slavenhalers keken vol afgrijzen naar de enorme plas met bloed. Hun investering was verloren gegaan.

Het stikt van dit soort beschrijvingen in de internationale literatuur.

Wetenschappers kunnen uit de daden van mensen lezen wat hun gevoelens zouden kunnen zijn geweest omdat menselijke gevoelens ons allen bekend zijn.

De daden vertellen het verhaal over de gevoelens, ook al zijn de gevoelens niet op schrift gesteld.

Balai, een zwarte man, kan uit de daden van deze zwarte mensen geen informatie halen over hun gevoelens. Ze kunnen van alles en nog wat gedacht hebben. Het kan zijn dat ze gewoon levensmoe waren, dat ze te lang hadden moeten wachten en tegen de wachttijd wilden protesteren. Het kan van alles en nog wat zijn. We weten het gewoon niet, want ze hebben geen schriftelijke getuigenis achtergelaten.

Het idee dat daden van mensen boekdelen kunnen vertellen over wat ze voelen is hem en de school van het wetenschappelijk kolonialisme wereldvreemd. "Actions speak louder than words", luidt een Engelse gezegde. Maar als je getraind wordt om doof te zijn, dan zal ook deze bron van informatie over de gevoelens van mensen nooit gebruikt worden.

Een gedekoloniseerde geest weet hoe de daden geïnterpreteerd moeten worden: de zwarte mens heeft een innerlijke drang naar vrijheid. Ze hoeft dat niet in boeken op te schrijven om dat te kunnen bewijzen. Ze toont dat in haar daden.

Verzet

Geheel in de traditie van het wetenschappelijk kolonialisme ontkent Balai de natuurlijke drang tot vrijheid van de zwarte mens. Hij stelt dat "opstanden konden voorkomen worden door de gevangenen goed te behandelen. De oorzaak van opstanden was volgens [SH scheeparts] Gallandat meestal de slechte behandeling van de gevangenen door de bemanning: 'Ik ben van oordeel dat de opstanden, welke onder de slaven zoo dikwyls plaats hebben, veel eer aan het kwaad gedrag van het scheepsvolk moeten toegeschreven worden, dan aan de vrees om door de blanken gegeten te worden, of aan de natuurlyke genegenheid om hunne vryheid weder te bekomen.'" (p. 119)

De redenering is: de mensen komen in opstand omdat ze slecht behandeld worden. Als ze niet in opstand zijn gekomen, dan betekent dat dat ze goed behandeld werden.

Hoezo innerlijke drang tot vrijheid bij de zwarte mens. Als je ze over hun bolletje aait, ze niet te hard slaat, dan zijn ze tevreden en zullen niet in opstand komen.

Maar als het een kwestie is van goede behandeling, waarom was het nodig om de mensen te ketenen? Kettingen waren dan toch niet nodig? Het komt niet bij Balai op om zulke vragen te stellen.

Sterker nog, hij ziet niet de tegenstrijdigheid van de stelling dat opstand het gevolg is van slechte behandelen en geen opstand gekoppeld is aan goede behandeling, met de feiten die hij zelf presenteert.

Over mannelijke gevangenen schrijft hij: "*Hun overmeestering moet, door het geweld dat daarbij gebruikt werd, voor hen natuurlijke een traumatische ervaring zijn geweest. De vernedering in de kerkers en op de barken aan de kust vormden de volgende stap in het proces van ontmenselijking. Een onderdeel van het proces was dat de gevangenen kaalgeschoren en naakt aan boord werden gebracht nadat zij als vee gebrandmerkt waren. Vervolgens werden ze aan kettingen vastgemaakt en geboeid. Het was daarbij gebruikelijk om twee gevangenen aan elkaar te ketenen. De linkerpols en -enkel van de een werden vastgemaakt aan de rechterpols en -enkel van de ander. De bewegingsvrijheid van*

de gevangenen werd dardoor natuurlijk heel erg beperkt. De mannen waren het grootste deel van de tijd aan een lotgenoot vastgeketend, werden mishandeld en werden soms gedwongen in hun eigen of andermans uitwerpselen te slapen." (p. 70)

Dit verklaart toch waarom het zo moeilijk was om in opstand te komen? Waarom dan een verhaal over goede behandeling? En wat is goede behandeling van mensen die je geketend heb en in uitwerpselen moeten slapen?

Het andere verhaal

Het boek van E.R. Taylor (een blanke man) behandelt hetzelfde thema als Balai, maar dan met een duidelijk theoretisch kader. Hij analyseert 493 gevallen van opstanden (opstand was één vorm van verzet) tijdens het transport in de transatlantische slavernij. Hij schrijft: "*One unguarded hour, or minute, is sufficient to give the slaves the opportunity they are always waiting for."* (p. 43). En hij onderbouwt het met gedetailleerde informatie.

De traditie van verzet begon al in Afrika en was ook altijd als een dreiging aanwezig op de schepen. En met alles op het schip was erop gericht om die dreiging te voorkomen. Taylor legt uit hoe dat gebeurt. Hij documenteert de omstandigheden waaronder Afrikanen in opstand kwamen. Hij haalt de beroemde figuur aan van kapitein Tomba om te laten zien hoe de drang naar vrijheid van de zwarte mens zich uitte: "*Tomba .. a tall, strong Make, and bold, stern aspect...seemed to disdain his Fellow-Slaves for their Readiness to be examined... He scorned looking at whites and refus[ed] to rise and stretch his Limbs, as the Master commanded; which got him an unmerciful Whipping."* (p. 21).

Taylor gebruikt het theoretisch concept dat mensen tot slaaf worden gemaakt in een proces waarbij de geest van verzet moet worden gebroken. Hij analyseert hoe mensen zich verzetten tegen dat proces om tot slaaf gemaakt te worden.

Hij verhandelt vragen als: onder welke omstandigheden was verzet mogelijk en vooral ook onmogelijk? Wat waren de mechanismen waarmee opstanden voorkomen werden? Welke omstandigheden maakten ze juist wel mogelijk?

Hij heeft de gevoelens van mensen leren lezen uit de daden die ze stellen. En die daden zijn uitgebreid en veelvuldig beschreven in de bronnen. Hij beschrijft Tomba als een man met trots en dat kun je aflezen aan zijn daden.

Hij legt uit wat de rol van vrouwen en kinderen waren die meer bewegingsruimte hadden op het schip. Hoe de opstanden vooral voorkwamen bij de kust van Afrika als ze nog niet op volle zee waren.

Taylor's analyse is heel consistent en vanuit een duidelijk theoretisch kader dat "tot slaaf maken" een proces is dat niet zonder slag of stoot verloopt. Hij analyseert de slagen en stoten op een systematische manier. Balai kent de studie want het staat in zijn literatuurlijst, maar heeft hier niets van gebruikt.

De rol van promoties in de kolonisatie van de geest

Jerry Egger merkt in een bespreking van Balai's boek voor De Ware Tijd van 20 oktober 2012 op dat de tekst "*zoveel als mogelijk [is] ontdaan van elke scherpe bewoording van de gruwelijkheden die toch wel zijn gepleegd op de schepen vooral tijdens de overtocht van de Afrikaanse westkust naar verschillende delen in het Caraïbisch Gebied. De barbaars gepleegde daden mochten hier en daar toch wel bij naam genoemd worden. Maar nogmaals, het is een proefschrift, dus de promovendus moet daarmee rekening houden als hij of zij tenminste met succes de promotie wil afronden.*"

Zo werkt kolonisatie van de geest. De onderzoeker mag niet in vrijheid melden wat hij of zij gevonden heeft. Balai zelf maakte in de media melding van het feit dat hij een vergelijking wilde maken van het slavenchip met een Joodse concentratiekamp, maar dat was niet toegestaan. Dat heet in Nederland de academische vrijheid van meningsuiting.

De vraag rijst nu: waarom zouden we moeten accepteren dat je feiten moet verzwijgen die de misdaad van slavernij duidelijk maken? Waarom moet je accepteren dat de nazaten van de misdadigers de nazaten van de slachtoffers het zwijgen opleggen en de academische vrijheid beperken? Die discussie moet gevoerd worden over promoveren bij de professoren van het wetenschappelijk kolonialisme.

Egger ziet dat anders. Hij schrijft: "*Het boek van Balai is een aanwinst in de hele discussie over slavenhandel en slavernij. Lezers hoeven geen verontwaardigde toon te verwachten ondanks het feit dat het toch wel op zijn plaats zou zijn geweest. In een academisch werk hoort dat niet. Misschien moet hij nu een*

ander boek schrijven waar hij wat meer van zijn gevoelens laat doordringen in de analyse van slavenschepen."

In mijn optiek laat Balai juist vooral zijn gevoelens in plaats van zijn wetenschappelijke kwaliteiten spreken. Het zijn de gevoelens van zwarte mensen die bang zijn om de waarheid te spreken over het slavernijverleden en de neiging hebben om de blanke man vooral niet teveel voor het hoofd te stoten. De feiten van de misdaad tegen de menselijkheid staan allemaal in de internationale literatuur, maar in de Nederlandse academische wereld wordt je gevormd om misvormd te worden zodat je niet ziet wat er is en verzint wat er niet is. Dat is niet iets op trots op te zijn.

Sandew Hira
27 oktober 2012